

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ

© 2014 БЕЛИКОВА Н. В.

УДК 338.22

Беликова Н. В. Проблемы определения сущности экономических реформ

Критический анализ отечественного и зарубежного опыта трансформаций свидетельствует о том, что экономические реформы могут быть проведены с ошибками и стимулировать ухудшение имеющейся ситуации. Это связано с отсутствием единого толкования сущности понятия «экономическая реформа» и непрекращающимися дискуссиями о природе реформ. Целью статьи является разработка единообразного научного подхода к определению экономических реформ, который позволит повысить эффективность государственных решений в сфере планирования и стимулирования социально-экономического развития страны и ее регионов. В статье обобщены базовые теории и концепции, изучающие процессы реформирования экономики, такие как теории компаративистики, транзитологии, переходной экономики, теория реформ (общая) и др.; выделены основные идеи и возможные направления использования данных теорий в процессе реформирования экономики. Факторы, определяющие направления, структуру и последовательность реформирования экономики страны и ее регионов: глобальные закономерности развития экономики, специфические государственные проблемы, внешние проблемы выбора стратегических приоритетов экономического развития. С целью более полного раскрытия сущности понятия «реформа» в работе сделан акцент на трансформации модели экономики: реформа – система мероприятий, воплощенная в конкретных проектах, которая позволяет изменить одну или несколько компонент модели экономики страны и ее регионов. Доказана связь между характеристиками процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, что позволило уточнить содержание понятия «реформа» и дополнить существующие в литературе характеристики процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, обосновать научный подход к проблеме исследования реформ на основе их целесообразности и согласования.

Ключевые слова: реформы, социально-экономическое развитие, модель экономики, реформирование, регион.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 13.

Беликова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, ученый секретарь Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

УДК 338.22

UDC 338.22

Беликова Н. В. Проблеми визначення сутності економічних реформ

Критичний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду трансформацій свідчить про те, що економічні реформи можуть бути проведені з помилками і стимулювати погіршення наявної ситуації. Це пов'язано з відсутністю єдиного тлумачення сутності поняття «економічна реформа» і нескінченими дискусіями щодо природи реформ. Мета даної публікації полягає в розробці уніфікованого наукового підходу до визначення економічних реформ, який дозволить підвищити ефективність державних рішень у сфері планування і стимулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. У статті узагальнено базові теорії та концепції, які вивчають процеси реформування економіки, такі як теорії компаративістики, транзитології, перехідної економіки, теорія реформ (загальна) та ін.; виділені основні ідеї та можливі напрями використання даних теорій у процесі реформування економіки. Фактори, що визначають напрями, структуру і послідовність реформування економіки країни та її регіонів: глобальні закономірності розвитку економіки, специфічні державні проблеми, зовнішні проблеми вибору стратегічних пріоритетів економічного розвитку. З метою більш повного розкриття сутності поняття «реформа» у роботі зроблено акцент на трансформації моделі економіки: реформа – система заходів, втілена в конкретних проектах, яка дозволяє змінити одну або декілька компонент моделі економіки країни та її регіонів. Доведено зв'язок між характеристиками процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, що дозволило уточнити зміст поняття «реформа» і доповнити існуючі в літературі характеристики процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, обґрунтувати науковий підхід до проблеми дослідження реформ на основі їх доцільності та погодження.

Ключові слова: реформи, соціально-економічний розвиток, модель економіки, реформування, регіон.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 13.

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, вчений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Belikova N. V. Problems of Determining the Nature of the Economic Reforms

Critical analysis of the domestic and foreign experience of transformation suggests that economic reforms can be carried out with errors and encourage deterioration of the current situation. This is due to the lack of a common interpretation of the essence of the concept of "economic reform" and the continuing debate about the nature of the reforms. The purpose of this paper is to develop a uniform definition of a scientific approach to economic reforms that will improve the efficiency of government decisions in planning and promoting economic and social development of the country and its regions. This paper summarizes the basic theories and concepts to study the process of reforming the economy, such as the theory of comparative studies, transitology, transition economy, the theory of reforms (general) etc; the basic ideas and possible use of these theories in the process of reforming the economy were highlighted. Factors determining the direction, structure and sequence of reforming the country's economy and its regions: global patterns of economic development, state-specific issues, the external problem of choice of strategic priorities for economic development. For a more complete disclosure of the concept of the term "reform" the work focuses on the transformation of the pattern of the economy: the reform – a system of measures embodied in concrete projects, which allows you to change one or more components of the model of the economy of the country and its regions. The link between the characteristics of the process of reforming the economic model of the country and its regions was proven, which helped to clarify the concept of "reform" and complement the existing literature characteristics of the process of reforming the model of the economy of the country and its regions, to justify a scientific approach to the problem of the study of reforms based on their appropriateness and coordination.

Key words: reform, economic and social development, economic model, reform, the region.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 13.

Belikova Nadiya V. – Candidate of Sciences (Economics), Academic secretary, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Непреходящий интерес общества к реформам связан с надеждами на улучшение социально-экономической ситуации вследствие целенаправленных преобразований. Однако критический анализ отечественного и зарубежного опыта трансформаций свидетельствует о том, что экономические реформы могут быть проведены с ошибками и будут стимулировать только ухудшение имеющейся ситуации. Это может быть связано с отсутствием единого толкования сущности понятия «экономическая реформа» и непрекращающимися дискуссиями о природе реформаторского процесса. Выработать единообразный научный подход к определению экономических реформ представляется важной задачей, решение которой позволит повысить эффективность государственных решений в сфере планирования и стимулирования социально-экономического развития страны и ее регионов.

Начинать исследование сущности и содержания понятия «экономическая реформа» необходимо с обобщения существующих теорий и концепций, посвященных анализу процессов общественного и экономического развития стран мира. В табл. 1 приведены основные направления научных исследований, касающиеся проблем экономических реформ.

Таким образом, теория компаративистики базируется на постулате, что экономика страны представляет собой метасистему, которая содержит следующие элементы: государство, предпринимательство, ресурсы и т. д. В наиболее общем виде компаративистика характеризует процесс построения экономической системы в стране и ее регионах и сравнивает эти системы между собой с помощью метода научной абстракции.

Теория транзитологии рассматривает процессы социально-экономических преобразований в странах с переходной экономикой. Главные направления со-

временной транзитологии представлены двумя альтернативными концепциями длительности социально-экономических реформ. Концепция «путь исторических трансформаций», представленная в трудах Б. Мура [1], С. Роккана [2] и др., рассматривает влияние управленческих решений на стратегию реформ. Основное внимание уделяется процессу принятия решения, организационных мероприятий по стратегическому управлению процессами реформирования, модификации стратегии под влиянием внешних и внутренних факторов.

Вторым направлением транзитологии является концепция «шокового демократического прорыва», представленная У. Ростом [3], Р. Далем и др. В ее основе находится понятие «жесткого импульса», стимулирующего социально-экономические преобразования с целью внести быстрые изменения в систему. Предполагается, что под влиянием таких быстрых преобразований можно обеспечить переход системы к более высокому качеству. Данная концепция положена в основу стратегии «шоковой терапии». Так например, Дж. Сакс [4] определил три фазы реформирования экономики пост-социалистической страны:

- ✦ *критическая* – предполагает устранение последствий краха предыдущей системы;
- ✦ *становление рынка* – внедрение новых институтов и механизмов функционирования системы;
- ✦ *структурная коррекция* – внесение дополнительных необходимых корректировок в новую систему.

Теория переходной экономики базируется на исследовании базовых компонент социально-экономической системы страны в период трансформации экономической модели. При этом исследованию подлежат типы внедрения либерализации:

Таблица 1

Базовые теории и концепции, изучающие процессы реформирования экономики

Направления и школы научных исследований	Представители	Основные идеи	Возможные направления использования
Теория компаративистики	Л. Мизес, А. Бузгалин, В. Колганов	Определение маркеров для исследований закономерностей развития и сравнительного анализа экономических систем на основе их разнообразия	Сравнительный анализ моделей реформирования и результатов проведенных реформ
Теория транзитологии	М. Кондратьев, Е. де Сото, Дж. Сакс	Исследование сущности и закономерностей трансформации различных параметров экономических систем	Определение закономерностей протекания экономических реформ в стране и ее регионах
Теория переходной экономики	В. В. Радаев, А. В. Бузгалин, Л. И. Абалкин, С. П. Аукционек	Исследование сущности и закономерностей функционирования систем с переходной экономикой	Ретроспективный анализ социально-экономического развития страны и ее регионов в трансформационном периоде
Теория реформ (общая)	В. Полтерович, В. Попов, Ю. Старков	Обоснование траектории реформ на основе оптимального механизма трансплантации экономических институтов из другой институциональной среды	Расширение смыслового поля понятия «реформа», разработка новых подходов к определению траектории системных экономических реформ

- ✦ односекторний – передполагає швидку лібералізацію цін на всі товари (крім природних монополій);
- ✦ двусекторний (лібералізація з паралельною координацією) – допускає одночасне існування елементів як ринкової, так і планової економіки.

Теорія реформ [5], розроблена В. Полтеровичем і його послідовцями, досліджує феномен реформування планової системи економіки країни і впровадження ринкових інститутів. Необхідність створення такої теорії, як говорить її автор, викликана неможливістю сучасної економічної науки прогнозувати результати реформ. При цьому будь-яка соціально-економічна реформа представляє собою «... послідовність проміжних інститутів, яка об'єднує в інституціональному просторі початковий інститут з тим, який планується створити, і який звичайно є більш ефективним» [5, с. 12]. Виходячи з цього визначення, сформульовані наступні напрями дослідження:

- ✦ сутність і закономірності процесу трансформації інституту;
- ✦ інституціональні ловушки – рівноважні, стійкі, але неефективні норми поведінки, які блокують реалізацію реформ;
- ✦ механізм розробки оптимальної стратегії реформ;
- ✦ феномен перехідної ренти, звільняючої в результаті реформаторських заходів і вимагаючої економічної і правової координації.

Закономірності розвитку соціально-економічних систем представлені в еволюційній теорії суспільного розвитку Ш. Фур'є. Так, для виділених трьох стадій – становлення і розвиток, зрілість, спадюче розвиток і криза – сформульовані відповідні ознаки. В період стику домінуючих економічних систем відбувається активізація соціально-економічних трансформацій. Їх напрями відбираються виходячи з ключових проблем

соціально-економічної системи, які виникають в період кризи і стагнації.

Теорія загального рівноважності розглядає різні аспекти економічного рівноважності в комплексі з проблемами суспільного розвитку, виробничого виробництва, ефективного функціонування інфраструктури. Теоретико-методичний інструментарій даної теорії може виступати засобом діагностики економічної системи країни і її регіонів. Базовими об'єктами дослідження в даній теорії є раціональне поведіння суб'єктів господарювання (економічних агентів), цільова функція економічної діяльності і її оптимізація.

Об'єднання елементів неокласичної, інституціональної, еволюційної теорій лежить в основі системної теорії стратегічного планування. Тип розглядаваної системи формує набір інструментів державного стратегічного управління її розвитком і функціонуванням. Приналежність соціально-економічних реформ до систем проєктного типу визначає відповідні параметри стратегії їх реалізації.

Закономірності розвитку економіки і фактори, що визначають її напрями, досліджує інституціональна теорія (інституціоналізм). Поле дослідження розширено за рахунок специфічних неекономічних факторів – духовних, моральних, правових і т. д. Дослідження можуть проводитися на державному і регіональному рівнях.

Взаємозв'язок між розглянутими теоріями представлено на рис. 1.

Проведений аналіз свідчить про те, що теоретико-методологічний апарат дослідження процесів реформування економіки країни і її регіонів може бути значущою багатішим за рахунок об'єднання розглянутих теорій і концепцій.

В частині, їх використання дозволяє актуалізувати сутність поняття «реформа». Оскільки «реформа» є системним поняттям, невідокремлюваним від процесу, цілеспрямовано описати основні фактори, що визначають головні характеристики процесу реформування (рис. 2).

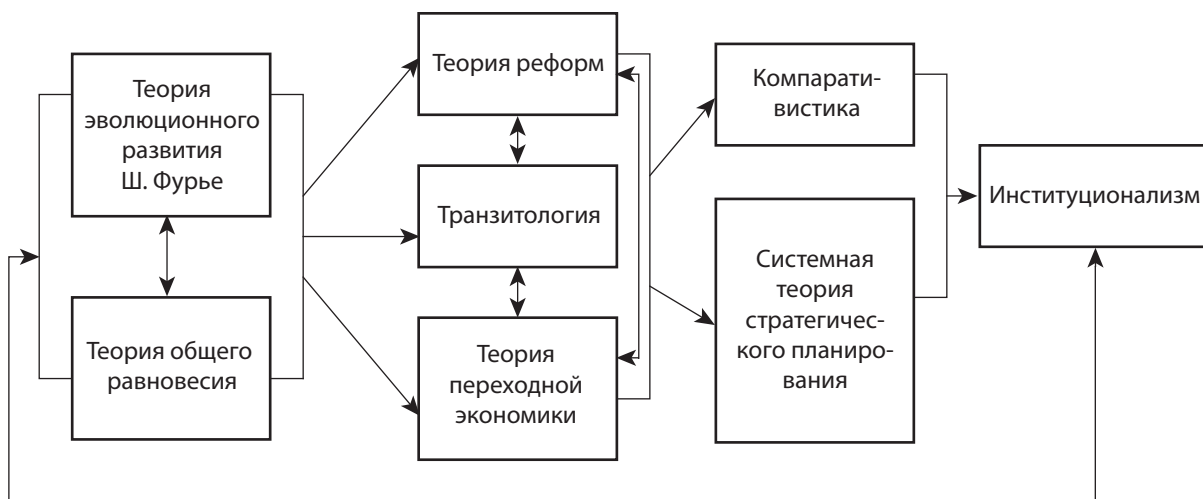

Рис. 1. Связь теорий и концепций, изучающих процессы реформирования экономики

Рис. 2. Факторы, определяющие направления, структуру и последовательность реформирования экономики страны и ее регионов

Учет влияния представленных факторов и алгоритм проведения научных исследований, предложенный в работе [6], позволяет выделить такие этапы актуализации сущности понятия «реформа»:

- ✦ концептуализация накопленных знаний, выделение его составляющих;
- ✦ исследование процесса, который характеризует понятие.

Результаты первого этапа представлены в табл. 2.

С целью более полного раскрытия сущности понятия «реформа» необходимо сделать акцент на трансформации модели экономики: реформа – система мероприятий, воплощенная в конкретных проектах, которая позволяет изменить одну или несколько компонент модели экономики страны и ее регионов.

Второй этап научного исследования предполагает характеристику самого процесса реформирования. Его особенности могут быть объединены в три группы. При этом в литературе подробно описана только первая группа, остальные выделены автором.

1. *Стимулирование социально-экономических изменений.* Исследователи в первую очередь рассматривают такой параметр реформ, как результативность. В работе [7, с. 9 – 10] приведен перечень изменений, возникающих в результате реформ:

- ✦ *нестойкость*, генерируется нарушением целостности системы за счет изменения количества и качества ее элементов и связей между ними;
- ✦ *альтернативный характер развития*, который порождает некоторое количество сценариев и вариантов развития страны и ее регионов;
- ✦ *возникновение особых (переходных) форм*, которые функционируют в момент проведения реформ;
- ✦ *особенный характер противоречий* между новыми и старыми элементами системы.

Данный перечень следует дополнить:

- ✦ *потенциал развития социально-экономической системы* – как результирующий параметр реформаторского процесса.

2. *Длительность, зависящая от скорости реализации реформ, скоординированности мероприятий и т. д.*

В зависимости от дифференциации параметров процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов можно выделить несколько подходов к определению скорости реформ:

- ✦ шоковые реформы;
- ✦ постепенные реформы.

3. *Направленность реформаторского процесса* может рассматриваться в общефилософском и практическом аспектах.

Определения сущности понятия «реформа»

Источник	Определение
О. Белокрылова [7]	Сознательно проведенное превращение, направленное на изменение существующих экономических отношений
Дж. Ифу Линь [8]	Инфраструктурные и институциональные преобразования, которые обеспечивают хозяйственную самостоятельность предприятий, заинтересованность крестьян в эффективном ведении хозяйства путем семейной подрядной ответственности, привлекательность инвестиционного климата для иностранных капиталовложений, стимулы для развития образования, науки, техники
В. Коврыжко [9]	Кратковременный процесс, направленный на укрепление государственных основ, осуществляющийся законодательным путем и предполагающий обратимые изменения
А. Колганов, А. Бузгалин [10]	Качественные изменения в системе социально-экономических отношений, институтов, механизмов функционирования на микро- и макроуровнях
Национальный доклад под руководством В. Гейца [11]	Деятельность по формированию рациональных стандартов жизни, такой модели поведения и благосостояния, которая давала бы возможность пользоваться всеми благами цивилизации, бережно относиться к природе и ее ресурсам, воспитывать здорового, образованного и духовно богатого человека
В. Полтерови [5]	Целенаправленное изменение институтов, которое предполагает присутствие в экономической системе агентов, разрабатывающих и реализующих план трансформации
Философская энциклопедия [12]	Преобразование, изменение, перестройка любого аспекта общественной жизни (порядков, институтов, учреждений), которое не уничтожает основ существующей социальной структуры
Электронный словарь [13]	Планируемые и контролируемые правящей элитой политические, социальные, экономические, культурные и другие изменения, которые охватывают наиболее важные параметры общества

Реформы предполагают изменения модели экономики в целом или отдельных ее компонент. Общая направленность преобразований должна быть стимулирующей, позитивной, приводящей к повышению эффективности функционирования экономической системы; расширительной – направленной на включение в модель экономики новых компонент или новых связей между существующими.

С точки зрения практического подхода реформы могут иметь следующую направленность: экономическую, социальную, экологическую, административно-территориальную. Таким образом, характеристики процесса реформирования связаны между собой (рис. 3).

ВЫВОДЫ

Проведенный анализ позволил уточнить содержание понятия «реформа», дополнить существующие в литературе характеристики процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов, обосновать научный подход к проблеме исследования реформ на основе их целесообразности и согласования. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Moore J. B. Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world (with a new foreword by Edward Friedman and James C. Scott ed.) / J. Barrington Moore. – Boston : Beacon Press. p. 430. ISBN 978-0-8070-5073-6. Retrieved March 18, 2012.

2. Rokkan S. Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries / Stein Rokkan. – Co-authored with Derek W. Urwin (Sage, 1983).

3. Rostow W. Politics and the Stages of Growth / Rostow Walt // The World Economy: History and Prospect. 1978.

4. Сакс Дж. Економіка перехідного періоду: уроки для України / Дж. Сакс, О. Пивоварський ; [пер. з англ. О. Пивоварський]. – К. : Основи, 1996. – 326 с.

5. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.

6. Комплексна експертиза дисертаційних робіт: економічні спеціальності / Укладачі: Кизим М. О., Шкарлет С. М., Загорський В. С., Тищенко О. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 120 с.

7. Белокрылова О. С. Теория переходной экономики / О. С. Белокрылова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 352 с.

8. Lin J. Y. The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off / J. Y. Lin. – Princeton and Oxford : Princeton University Press. 2012.

9. Коврыжко В. В. Модернизационный вектор посткризисного развития российской экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук 08.00.01 «Экономическая теория» / В. В. Коврыжко. – Ростов-на-Дону, 2010. – 20 с.

10. Колганов А. И. Экономическая компаративистика : учебник / А. И. Колганов, А. В. Бузгалин. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 746 с.

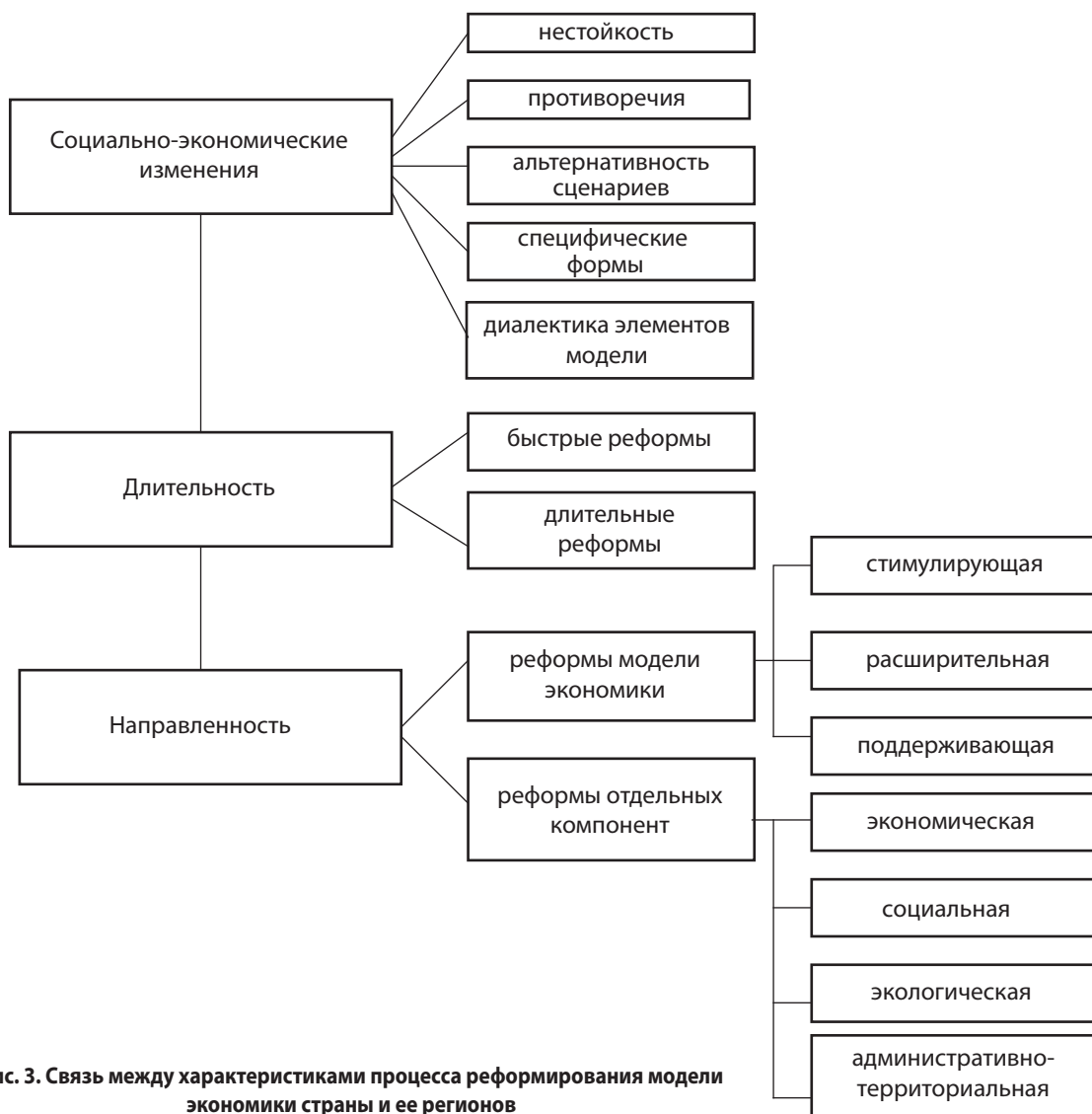
11. Новый курс: реформы в Україні. 2010 – 2015. Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейца [та ін.]. – К. : НВЦНБУВ, 2010. – 232 с.

12. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752/

13. Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.insai.ru/slovar/reforma>

REFERENCES

Belokrylova, O. S. *Teoriia perekhodnoy ekonomiki* [The theory of the transition economy]. Rostov-na-Donu: Feniks, 2002.

Рис. 3. Связь между характеристиками процесса реформирования модели экономики страны и ее регионов

"Elektronnyi slovnyk" [Electronic Dictionary]. <http://www.insai.ru/slovar/reform>

"Filosofskaia entsiklopediia" [Encyclopedia of Philosophy]. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752/

Kompleksna ekspertyza dysertatsiinykh robit: ekonomichni spetsialnosti [Due diligence theses: the economic profession]. Kharkiv: INZHEK, 2012.

Kovryzhko, V. V. "Modernizatsionnyy vektor postkrisisnogo razvitiia rossiyskoy ekonomiki" [Modernization vector post-crisis development of the Russian economy]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2010.

Kolganov, A. I., and Buzgalin, A. V. *Ekonomicheskaia komparativistika* [Comparative economic]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Lin, J. Y. *The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off*. Princeton; Oxford: Princeton University Press., 2012.

Moore, J. B. *Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world*. Boston: Beacon Press., 2012.

Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010 – 2015. *Natsionalna dopovid* [New course: reform in Ukraine. 2010 - 2015 National Report]. Kyiv: NVTsNBUIV, 2010.

Polterovich, V. M. *Elementy teorii reform* [Elements of the theory of reform]. Moscow: Ekonomika, 2007.

Rostow, W. "Politics and the Stages of Growth" In *The World Economy: History and Prospect*, 1978.

Rokkan, S. *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries*. Sage, 1983.

Saks, Dzh., and Pyvovarskyi, O. *Ekonomika perekhidnoho periodu: uroky dlia Ukrainy* [Economics of Transition: Lessons for Ukraine]. Kyiv: Osnovy, 1996.